

شاردنِ پس از ایران

معرفی و بررسی کتاب

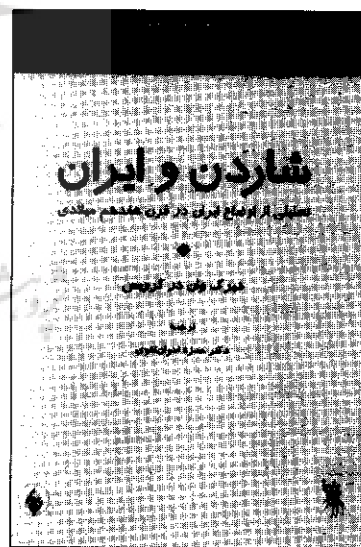
شاردن و ایران

• دکتر محمدحسن رازنهران

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران

زندگی‌نامه شاردن، سیاح فرانسوی که در روزگار حکومت صفویان به ایران سفر کرد، در دهه‌های اخیر مورد توجه محققان اروپایی و ژاپنی قرار گرفته است.^۱ از بین این آثار، تألیف کرویس در سال ۱۹۹۸ میلادی از اهمیت و جایگاه ارزشمندی برخوردار است. کتاب‌شناسی آثار دیرک وان در کرویس نشانگر آن است که وی یکی از استادان مشهور در حوزهٔ ادبیات سفرنامه‌نویسی است و تاکنون شش کتاب از او منتشر گردیده است. لویی چهاردهم و تایلند، دفتر خاطرات روزانه سفیر و کتاب تایلند و غرب از جمله کتاب‌های چاپی ایشان است. او در سال‌های دههٔ نود چند مقاله در زمینه شرق‌شناسی فرانسه در دوران حکومت لویی چهاردهم و زندگی سفرنامه‌نویسان این دوره به رشته نگارش درآورد. از جمله مقالات وی جنبه‌های مختلف روابط فرانسه و تایلند در قرن هفدهم، لویی چهاردهم در تایلند و شناخت یا واژگونه‌شناسی شرق را می‌توان نام برد.^۲

کتاب شاردن و ایران نگاهی جامع به ادوار زندگی یکی از سیاحانی است که با تلاش درخور تقدیر خود نقش مهمی در ایران‌شناسی دوره صفویان ایفا نمود، اما زندگانی خودش تا مدت‌ها نامعلوم و در پردهٔ ابهام قرار داشت. این کاستی به همت شایان توجه آقای دیرک وان در کرویس برطرف گشته و اثری که ایشان به جامعهٔ علمی عرضه نموده، به خوبی و با مهارت قابل تحسین به ادوار زندگی شاردن پرداخته است؛ به گونه‌ای که اثر او را می‌توان با الهام از گفتهٔ خودش کامل‌ترین زندگی‌نامهٔ او یا «شاردن پس از شاردن» نامید. کتاب دربردارندهٔ یک مقدمه از مترجم، پیشگفتار نویسنده و

■ شاردن و ایران

■ نوشته: دیرک وان در کرویس

■ ترجمه: حمزه اخوان نقوی

■ ناشر: فرزانه روز، ۱۳۸۰

مقدمه:

کتاب شاردن و ایران اثر دیرک وان در کرویس، استاد دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه آنورس بلژیک، با کوشش دکتر حمزه اخوان نقوی از زبان فرانسه به فارسی برگردانده شده است.

«دیوگ وان در کرویس»
به خوبی و با مهارت قابل
تحسین به ادوار زندگی
شاردن پرداخته است، به
گونه‌ای که اثر او را
می‌توان با الهام از گفته
خودش کامل‌ترین
زندگی‌نامه او یا «شاردن
پس از شاردن» نامید

بیست فصل است که در سه بخش تنظیم گردیده است. هم‌چنین کتابنامه‌ای سی صفحه‌ای که در نوع خود بی‌نظیر است، صفحات پایانی اثر را تشکیل می‌دهد. مؤلف در پیشگفتار خود از دو سفر مطالعاتی به ایران و در مسیر سفر شاردن همراه با گروه باستان‌شناسی فرانسوی خبر می‌دهد. هم‌چنین به کوشش‌های گوناگونی که برای دستیابی به اسناد و آثار مربوط به شاردن به عمل آورده، اشاره می‌کند.

بخش نخست که شاردن پاریسی نام گرفته، از یک فصل تشکیل شده است. کرویس در این فصل به بررسی مختصر دوران آغازین عمر شاردن پرداخته است. وی در این نوشتار ابتدا تحولات سیاسی و اقتصادی فرانسه در سال‌های جوانی شاردن و شرایط خانوادگی او را به بحث گذاشته است. سپس از تعلیم و تربیت شاردن و کارآموزی او در رشته جواهرسازی سخن می‌گوید. موضوع مهمی که در این فصل به آن اشاره شده، وسعت معلومات و گستردگی دانش شاردن است که هرچند کمتر از زبان خودش گفته شده است، اما تأکید خاورشناسان بزرگ مانند آنتوان گالان، پل آزار، کرنلیوس دوپا، بریصیرت و وسعت دانش او به ما حکم می‌کند که شاردن را فردی با مرتبت علمی و فکری کم‌نظیر بدانیم.

بخش دوم کتاب شامل یازده فصل است. فصل دوم به بررسی مسایل مربوط به نخستین سفر شاردن به شرق اختصاص یافته است. شاردن بار نخست در سال ۱۶۶۴ م. / ۱۰۷۵ هـ. از پاریس به شرق عزیمت کرد. اما به زعم خویش «هنوز خود را آگاه و دانان نمی‌پنداشت و لذا چیزی برای انتشار در معرض عام» (ص ۳۴) فراهم نمود. اما با وجود کمبود اطلاعات، کرویس از لایه لای گزارش‌های سفر دوم به بازسازی برخی از وقایع سفر اول پرداخته و جزئی‌ترین گفته‌ها و شنیده‌ها را می‌نویسد.

گزارش سفر دوم از اقامت شاردن نزد روحانیون مسیحی و صومعه‌های آن‌ها که در شرق میدان شاه اصفهان قرار داشت، صحبت می‌کند. درایت و نبوغ تجاری و مشاهده ناکامی‌های نمایندگان فرانسوی خیلی زود شاردن را متوجه عدم موفقیت شرکت بازرگانی فرانسه در ایران نمود. او در بدو ورود به اصفهان به دلیل اقامت شاه عباس دوم در مازندران، مجبور شد که به آن دیار عزیمت نماید. جاذبه‌های طبیعی و جغرافیایی این مسیر در فصل سوم به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است.

شیفتگی شاردن به ایران تمام جنبه‌های زندگی شخصی و روحیات او را تحت تأثیر قرار داد. او نه تنها لباس ایرانیان را برتن کرد، بلکه رفتارهای زندگی ایرانی را نیز تقلید نمود. اقامت او در مازندران ده هفته به طول انجامید. در این مدت طی ملاقاتی که با شاه داشت

از سوی او به عنوان تاجر شاه برگزیده شد. بدین ترتیب مقرر گردید که شاردن به اروپا مراجعت کند و اشیاء قیمتی مورد نظر شاه عباس دوم را خریداری نماید. در بازگشت به اصفهان هیچ فرصتی را برای کسب آگاهی در مورد مردم و جامعه ایران فروگذار نکرد. یکی از اتفاقاتی که وی با آن روبرو گردید، انجام مراسم تاجگذاری شاه سلیمان بعد از انتشار خبر مرگ شاه عباس دوم بود. این واقعه و هم‌چنین انتخاب جانشین و تاجگذاری سلیمان و رویدادهای دوساله اول سلطنت سلیمان مجموعه مطالبی است که محتوای نخستین کتاب شاردن به نام تاجگذاری سلیمان و فصل چهارم کتاب را تشکیل می‌دهد. (صص ۹۹-۷۹)

شاردن از منابع مختلف به ویژه از مخبر خود میرزا شفیق اسرار اطلاعات محرمانه را به دست آورد. وی با افتخار و مباهات خاطرنشان می‌سازد: «من می‌توانم اطمینان دهم برای آن که همه چیز را دقیقاً روشن کنم هیچ چیز را فراموش نکردم و از هیچ کوشش و توجه و هیچ هزینه‌ای دریغ نوریذم.» (ص ۸۲)

فصل پنجم گزارش‌های مربوط به بازگشت شاردن را در پایان اولین سفرش در اختیار خواننده قرار می‌دهد. مهم‌ترین موضوع این فصل، گزارش‌های شاردن از بازدید تخت جمشید است. کرویس ضمن فراهم آوردن توصیف سایر جهانگردان از تخت جمشید، بر آن است که وی به راستی مسحور بنای تاریخی تخت جمشید بوده است. «سومین بار بود که به آن جا می‌رفتم و دومین بار بود که یک رسام و نقاش با خود به همراه برده بودم.» (ص ۱۰۷) به احتمال زیاد تحت تأثیر علاقه‌ای که شاردن به این مجموعه تاریخی نشان داد، نویسنده کتاب چنین می‌گوید: «نویسنده کتاب حاضر به عنوان زندگی‌نامه‌نویسی با وجدان مانند شاردن، چهار دست و پا در این قنوات به تفحص پرداختم و در لایه لای آثار تخت جمشید دمی از اندیشیدن به جهانگرد سرسخت و گاهی شاعر و حماسه‌سرا غافل نبودم.» (ص ۱۱۰)

عزیمت شاردن به سورات، بندر مهم بازرگانی در هند و گزارش‌هایی که از وضعیت کمپانی فرانسه و سایر کشورها ارائه می‌کند، به خوبی مورد توجه نویسنده قرار گرفته است. کارن نماینده کمپانی به‌رغم مشکلاتی که مأموران تجاری کمپانی برای او در سورات به وجود آوردند، می‌کوشید نمایندگی کمپانی را در آن جا راه‌اندازی نماید. شاردن با کارن روابط خوبی داشت.

مدت زمان اقامت شاردن در هندشش ماه بود و سپس مجدداً از همان راه به اصفهان بازگشت. وی و شریکش آنتوان رزن در سال ۱۶۶۹ م. / ۱۰۸۰ هـ. اصفهان را ترک گفتند و ماه‌ها بعد به پاریس بازگشتند.

کتاب «شاردن و ایران» نگاهی جامع به ادوار زندگی یکی از سیاحانی است که با تلاش درخور تقدیر خود نقش مهمی در ایران‌شناسی دوره صفوی ایفا نمود

شروع نماید.

توصیف گرجستان با تصاویر و نقوشی همراه شد که گیوم ژوزف گرلوآن را ترسیم کرد. گرلو در مسیری که سیاح ماشاردن، تا اصفهان پیموده است، تصویرگر آثار تاریخی و طبیعی بوده است. یکی از این بناها کاروانسرای بزرگی بود که در دوره شاه عباس ساخته شده بود و شاردن آن را «زیباترین کاروانسرای سراسر ایران» خوانده است.

در فصل نهم کتاب که وقت معامله و سفارت نامیده شده است، شرح حوادث ورود شاردن به اصفهان و تلاش برای ارتباط با دربار جهت ارائه جواهرات سفارشی به شاه مورد تأکید قرار گرفته است. ملاقات با ناظر بیوتات، شیخ علی خان زنگنه و شاه صفوی تجارب تازه‌ای نبود که شاردن برای اولین بار بآن مواجه شده باشد. اما عدم علاقه شاه جدید نسبت به جواهر و زیورآلات موضوع غیرمترقبه‌ای بود که او را به این نتیجه رسانید که «با این وضع نباید انتظار سود بسیار داشته باشد.» (ص ۱۹۵) ترفندهای ناظر برای کاهش قیمت جواهرات او را آزرده ساخت و چنین نتیجه گرفت که: «می‌توان گفت تمام کارهایی که در این کشورها انجام می‌گیرد خدعه و فریب متقابل است و در این دربارهای مشرق همه چیز ژست و تظاهر و پراز زرنگی و ترفند است.» (ص ۱۹۶)

فصل دهم با عنوان میان اصفهان و بندرعباس نام‌گذاری شده است. در تقسیم‌بندی مطالب کتاب شاردن، حوادث مربوط به بازگشت از اصفهان از آغاز جلد نهم دنبال می‌شود. عبور از این راه فرصت تازه‌ای را برای دیدار مجدد از تخت جمشید برای وی فراهم آورد. گرلوی نقاش تعداد زیادی لوحه از دورنماهای تخت جمشید ترسیم کرد. این تصاویر برای او اهمیت داشت، زیرا بعدها در نوشته‌های مفصل خود از تخت جمشید مرتب به این تصاویر ارجاع داد. «پرس پولیس باستان‌شناس غیرحرفه‌ای ما را سخت تحت تأثیر قرار داده بود.» (ص ۲۲۲) شاردن به بندرعباس آمده بود تا اجناس خود را از یک کشتی که باید از بندر سورات هند به آن جا برسد تحویل بگیرد، اما تا رسیدن کشتی بیکار نماند و با نمایندگان کمپانی در بندرعباس به گفت‌وگو نشست.

یازدهمین فصل کتاب تحت عنوان آخرین سال‌های ایران (حوادث مربوط به سال‌های ۱۰۸۶-۱۰۸۸ هـ. ق.) از اخبار ناخوشایندی روایت می‌کند که در این سال‌ها شاردن بآن مواجه بوده است. شکست فرانسویان در هند توسط هلندیان و غرق شدن کشتی تجاری که در بندرعباس انتظار آن را می‌کشید، از آن جمله بودند. شاه سلیمان در این اوقات به قزوین رفته بود. بنابراین شاردن با نامه‌نگاری به مقامات اجازه یافت به قزوین برود. روز اول ژوئن ۱۶۷۵ م. به قزوین رسید. دیدار با شاه سلیمان و ارائه جواهرات به او به

میان پرده پارسی عنوان فصل ششم را نشان می‌دهد. شاردن بازرگان و شاردن نویسنده در دوره توقف در پاریس در سال ۱۶۷۰-۱۶۷۱ م. سخت مشغول بود. توضیح تماس‌ها و فعالیت‌هایی که به هر دو جنبه شاردن مربوط بود، در ادامه فصل آمده است. کسب اطلاعات درباره ادویه و دیگر فرآورده‌های هند و جزایر اندونزی برای وی به همان اندازه جذابیت داشت که رفت و آمد به محافل ادبی. هم‌چنین انجام سفارش‌های شاه صفوی و طرح‌های جواهر قیمتی او یکی از کارهایی بود که طی این مدت کوتاه پیگیری نمود. جهت تداوم فعالیت‌های تجاری پس از گذر از مرحله بازاریابی که در سفر اول به دست آمده بود، تأسیس یک شرکت ضروری بود. گرویس رونوشتی از قرارداد تأسیس شرکت میان شاردن و آنتوان رزن راکه در دانشگاه ییل نگهداری می‌شود، آورده و درباره آن به توضیح و تفسیر پرداخته است.

شاردن چند هفته قبل از عزیمت از فرانسه، کتاب خود را انتشار داد، شرح تاریخی از ایران موضوعی بود که می‌توانست موجب تحریک حس کنجکاو و سبب لذت و سرگرمی مردم شود. چاپ کتاب در شرایط دلخواه و ایده‌آل به انجام نرسید. (ص ۱۲۵) بنابراین واکنش‌های گوناگونی نسبت به آن ابراز شد که در ادامه مطلب به بحث گذاشته شده است. هیاهویی که ایجاد شد در برابر عشق و شوری که او نسبت به شناخت ایران داشت کم‌اهمیت جلوه کرد و او را مصمم به اقدام برای بازگشت به ایران کرد. (ص ۱۴۰)

اقامت هجده هفته‌ای او در عثمانی با استقبال گرم مارکی نوان تل سفیر فرانسه همراه بود. در طول این مدت شاردن با تجربه جدیدی روبرو شد. حضور در مذاکرات سفیر فرانسه با دولت عثمانی درباره موضوعات مختلف از جمله کاپیتولاسیون. وی که جزئیات مذاکرات را با شور و حرارت پی‌گیری می‌کرد، احساس خستگی نداشت و با بسیاری از سفرا و وزرای عثمانی به مرادوه پرداخت. (ص ۱۴۹)

با توجه به تیرگی روابط عثمانی با فرانسه، شاردن با پذیرفتن خطرات جدید، به طور پنهانی و از راه‌های دریایی غیرمعمول قسطنطنیه را به قصد دریای سیاه ترک گفت تا از طریق گرجستان به قلمرو صفویان وارد شود.

شرح مسافرت شاردن در گرجستان صفحات قابل توجهی را دربردارد. مهم‌ترین موضوعی که او از احوال شخصی خود در این منطقه روایت می‌کند، دستبرد راهزنان گرجی به اموال و جواهرات بود. پایان دشواری‌های سفرهای منطقه گرجستان عثمانی و رسیدن به منطقه امن نزدیک مرزهای گرجستان صفوی احساس دوباره حیات را در سیاح ما برانگیخت و نویسنده کتاب را بر آن داشت که فصل هشتم را با عنوان آن‌گاه نفس کشیدن آغاز کردم (ص ۱۶۶)

درايت و نبوغ تجاری و مشاهده ناکامی‌های نمایندگان فرانسوی خیلی زود شاردن را متوجه عدم موفقیت شرکت بازرگانی فرانسه در ایران نمود

شاردن در سال ۱۶۸۶ م. /
۱۰۹۸ هـ. خاطرات خود را
تحت عنوان «روزنامه
سفرشوالیه شاردن در
ایران و سرزمین‌های هند
خاوری از راه دریای سیاه»
به چاپ رساند. در همان
سال ترجمه انگلیسی و
سپس ترجمه هلندی و دو
ترجمه آلمانی از خاطرات
او انتشار یافت

دلیل ابتلا مجدد به تب مالاریا به سرانجامی نرسید.
عزیمت شاه به مازندران موجب تسریع کار شاردن شد و او
توانست اجازه بازگشت به اصفهان را از مقامات حکومتی اخذ کند. در
بازگشت جهت رتق و فتق امور تجاری بار دیگر قصد سفر به
بندرعباس کرد.

خاطرات شاردن ناگهان در پایان نوامبر ۱۶۷۵ م. پایان می‌یابد.
اما نباید چنین پنداشت که شاردن در این تاریخ از یادداشت‌نویسی
روزانه دست کشید، بلکه با توجه به یادداشت‌های روزانه سال‌های
۱۶۷۶ و ۱۶۷۷ م. باید گفت به علی‌که بر ما معلوم نیست، وی از
گنجانیدن آن‌ها در کتاب سفرهایش منصرف شده است. «و لذا ما
برای تکمیل شرح دومین مسافرت شاردن به خاورزمین ناچاریم به
اشارات مبهمی که در این باب وجود دارد، اکتفا کنیم. از دو سال دیگر
که در ایران گذشت (۱۶۷۶-۱۶۷۷)، در دو سال پس از آن که در هند
سپری شد (۱۶۷۸-۱۶۷۹) بسیار کم می‌دانیم.» (ص ۲۵۴)

از بعضی اشارات می‌توان دریافت او در ۱۶۷۶ به اصفهان
بازگشته است، از جمله در فصلی از مجلد ویژه شرح و وصف ایران که
اختصاص به فنون و حرفه‌ها دارد می‌گوید: «به سال ۱۶۷۶ م. برادر
رئیس کل دربار از من خواست اقدام به آوردن کارگرانی برای آموزش
این فن ظریف [ماشین چاپ] به آنان [کمک] کنم.» (ص ۲۵۶)
درباره کار و زندگی شاردن در ایران در سال ۱۶۷۷ موارد بسیار
پراکنده‌ای در دسترس ما است. وی در هنگام مرور و تصحیح و
تکمیل قطعی یادداشت‌های خود برای چاپ در کتاب سفرها مطلبی
را که در سال ۱۶۷۷ م. برایش پیش آمده چنین اضافه می‌کند:
«ساکنان محل در تابستان به این جنگل‌ها که نخله می‌نامند، کوچ
می‌کنند تا از گرمای طاقت‌فرسایی که در این فصل حکمفرماست و
من آن را در سال ۱۶۷۷ م. در پایان ماه اوت که از آن جا [هرمود:
روستایی میان راه لار و بندرعباس] می‌گذشتم ناگزیر تحمل کردم در
امان باشند.» (ص ۲۶۳)

به طور قطع شاردن در پایان ۱۶۷۷ م. ایران را برای همیشه ترک
کرد، اما گنجینه‌ای از خاطرات آن جا را به همراه داشت و بسیاری از
کتاب خطی فارسی و یادداشت‌های روزانه مسافرت‌هایش که آن‌ها را
در سال ۱۷۱۱ م. یعنی یک‌سال پیش از مرگش به چاپ رسانید.

آخرین فصل بخش دوم کتاب به بررسی هندوستان و
فعالیت‌های تجاری در این کشور اختصاص یافته است. شاردن در
مراجعت به هند سفر کرد، اما از هند چیزی ننوشت. علت این موضوع
عدم شناخت هند و ناآشنایی به زبان برهمنان (سانسکریت) بود که
از دسترسی به این بعد علمی و فرهنگی در هند بازماند.

شاردن در دسامبر ۱۶۷۹ م. تصمیم به ترک سرزمین‌های هند

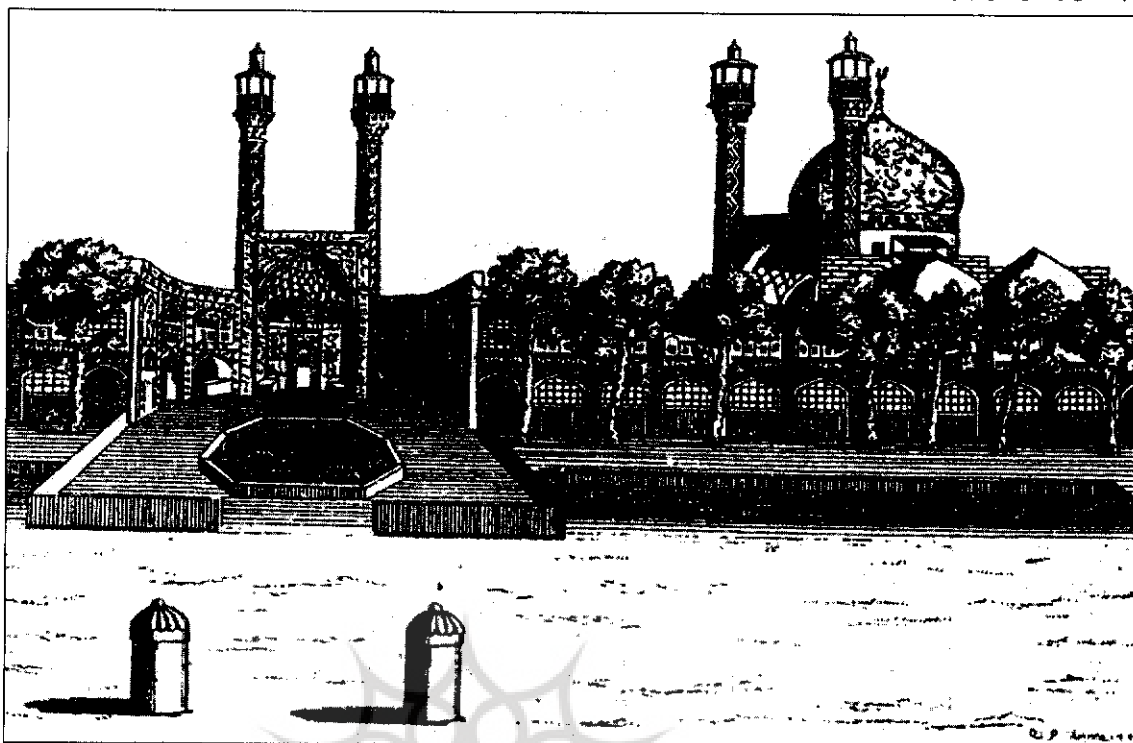
خاوری و بازگشت از آسیا به اروپا از راه اقیانوس گرفت. لازمه این کار
امضاء سندی مبنی بر پایان شراکت تجاری با رزن بود. این سند که
میان دو شریک به طور خصوصی به امضاء رسید، نشانه خستگی
آشکار آنان از ادامه کارشان در هند بود. «این سند در پانزده صفحه
بزرگ تنظیم شده و مشتمل بر چهل و یک ماده و جزو اسنادی است که
در دانشگاه ییل آمریکا در مجموعه اوراق شاردن محفوظ مانده و
هنوز انتشار نیافته است.» (ص ۲۷۹)

مجله مرکور گالان در شماره ژوئن ۱۶۸۰ بازگشت جهانگرد ما را به
قدر کافی با اهمیت تلقی کرده و به این شرح به خوانندگان خود خبر
می‌دهد: «آقای شاردن که برای دومین بار به هندوستان سفر کرده از
سورات به فرانسه بازگشته است.» (ص ۲۸۷)

فصل سیزدهم با روایت مرحله جدیدی از زندگی شاردن یا بخش
سوم اثر، یعنی بازگشت به فرانسه آغاز می‌شود. عنوان فصل میان
پاریس و لندن است که از پیاده شدن شاردن از کشتی پرزیدان به
کشور فرانسه و انتشار این خبر توسط مجله مرکور گالان صحبت
می‌کند. تماس‌های وی با هم‌مسلمانان مذهبی پروتستان، به زودی
شاردن را متوجه این امر نمود «که از تصمیم خود به انتخاب فرانسه
برای اقامت و زندگی عدول کند» (ص ۲۹۲). گزارش‌ها و شواهد
متعددی که کرویس ارایه می‌دهد، همه در جهت اثبات این موضوع
است که شاردن بلافاصله فرانسه را به سوی لندن ترک گفته است.
علت اصلی ترک فرانسه سخت‌گیری لویی چهاردهم نسبت به
پروتستان‌ها بود.

وی در لندن با خانم استرین‌یه پروتستان فرانسوی ازدواج کرد
که در طول یازده سال سه پسر و چهار دختر حاصل زندگی مشترک آن
دو بود. به نظر می‌سد شاردن در زناشویی موفق و خوشبخت بوده
است. (ص ۳۰۱). بعد از مراسم ازدواج ساده‌ای که برگزار شد، شاردن
برای بار دیگر به فرانسه سفر کرد «و یکی از اشتغالات وی
پاسخگویی به اقدامات تاورنیه بود. تاورنیه، جهانگرد هم‌شهریش،
علیه خانواده او اقامه دعوا کرد. این ماجرا برای حیثیت و اعتبار
شاردن‌ها که عجله‌ای در برداشت ذمه خود نشان نمی‌دادند، چندان
مطلوب نبود.» (ص ۳۰۵) در مراجعت از فرانسه نسخه‌ای از
دست‌نویس سفرنامه خود را به فرانسوا شاریانتیه عضو فرهنگستان
فرانسه جهت بررسی و برطرف نمودن معایب و نواقص آن داد.
همکاری شاریانتیه با شاردن محدود به نگارش پیامی به پادشاه در
سرلوحه کتاب تاجگذاری سلیمان و هم‌چنین بازنگری بخشی از آن
بوده است.

در مراجعت به انگلستان، عنوان شوالیه به او داده شد و به عنوان
گوهرساز و گوهرفروش دربار تعیین شد. و با فاصله اندکی به تابعیت

کسب اطلاعات
در بارهٔ ادویه و دیگر
جزایر اندونزی برای
شاردن به همان اندازه
جذابیت داشت که
رفت و آمد به محافل
ادبی

دو ترجمه آلمانی از خاطرات او انتشار یافت. خانواده شاردن به دلیل ناآرامی موجود در فرانسه به نقاط دیگر کوچیدند، از آن جمله برادرش دانیل به انگلستان رفت. حضور وی در آن جا موجب انگیزه شکل‌گیری فعالیت‌های تجاری شاردن با کمک برادرش دانیل و دو شریک دیگر شد که آن‌ها به مدت شش سال در تجارت هندوستان با یکدیگر شریک شدند. پس از امضای این قرارداد در نوزدهم نوامبر ۱۶۸۷ م. / ۱۰۹۴ هـ. دانیل و همسرش خود را برای سفر آماده کردند. و در پایان اوت ۱۶۸۷ م. / ۱۰۹۴ هـ. به هند رسیدند. با استقرار دانیل در هند یک دورهٔ نامه‌نگاری بیست ساله میان دو برادر شریک که یکی در لندن و دیگری در مدرس زندگی می‌کرد، آغاز شد. این نامه‌ها و هم‌چنین صورتجلسات شورای مدیران کمپانی هند شرقی انگلیس منبع و مأخذ اصلی اطلاعات کرویس دربارهٔ بیست و پنج سال آخر عمر ژان شاردن است. (ص ۳۷۲)

رسیدگی به مطالبات اقتصادی خانواده شاردن و میراث‌آنتوان رزن (ص ۳۷۸) در هندوستان، از وظایف دانیل بود که در آغاز فصل شانزدهم دربارهٔ آن توضیح داده می‌شود. عنوان فصل پایانی کتاب با جهات‌گردی نام و آوازه یافت، است که با عناوین فرعی چون شاردن پس از شاردن، کتابخانه شاردن، چاپ‌ها و ترجمه‌ها، اخلاف شاردن، بنای یادبود کلیسای وست مینیستر، توماس هارمرو یادداشت‌های مربوط به کتاب مقدس، ماری ماگدالن و اوراق شاردن، تکمیل گردیده است.

کرویس بی‌توجهی نسبت به چاپ کامل آثار شاردن را به حجم زیاد کتاب و هم‌چنین دل‌برکندن مصنف آن از قلمرو و فضای فرانسه

انگلستان درآمد. شاردن ضمن برقراری ارتباط بسیار نزدیک با کمپانی هند شرقی انگلستان (E.I.C)، در زمرهٔ سهامداران شرکت درآمد. این ارتباط مقدمه همکاری گسترده شاردن با کمپانی شد که در فصل چهاردهم به تفصیل از آن صحبت می‌شود.

دولت انگلستان به شاردن ماموریت داد تا به هلند رود و از نزدیک دربارهٔ اختلاف با کمپانی هند شرقی هلند با مدیران هلندی مذاکره نماید. شاردن پس از چندین جلسه ملاقات با مقامات هلندی به این نتیجه رسید که «گمان می‌کنم که این‌ها همه برای وقت‌گذراندن است تا فرصت داشته باشند کشتی‌هایشان را به راحتی برگردانند و خشم پادشاه فرونشینند، کارها و معاملات خود را در جاوه به اتمام برسانند و سپس به ریش ما بختند.» (ص ۳۳۵)

بنابراین لاهه را ترک گفت. بعد از رسیدن به لندن، مدیران شرکت و چارلز دوم پادشاه انگلیس رضایت خویش را از خدمات وی اعلام داشتند.

کرویس فصل یازدهم را با پیگیری وقایع و رخدادهای سیاسی اجتماعی انگلستان و فرانسه و تأثیر آن در زندگی شاردن پی می‌گیرد. شاردن به دلیل موقعیتی که در انگلستان به دست آورده بود، در این سال‌های بحرانی به کمک هم‌کیشان مستمند خود شتافت. این کمک و همبستگی در وصیت‌نامهٔ او نیز منعکس است: «پانصد لیره پول انگلیس به پروتستان‌های پناهنده مستمند می‌دهم.» (ص ۳۵۵)

در این ایام بحرانی، شاردن از چاپ خاطرات خود غافل نماند و در ۱۶۸۶ م. / ۱۰۹۸ هـ. خاطرات خود را تحت عنوان روزنامه سفر شوالیه شاردن در ایران و سرزمین‌های هند خاوری از راه دریای سیاه به چاپ رساند. در همان سال ترجمه انگلیسی و سپس ترجمه هلندی

«کرویس» قبل از نگارش کتاب دوباره به ایران سفر کرده و در مسیری که شاردن پیموده با بهره‌گیری از تجربه و دانش هم‌سفران خود به بررسی و موشکافی مبادرت نموده است

کاربرد بی‌نظیر مهارت‌های تاریخ‌نگاری در کتاب شاردن و ایران، تجربه ارزشمندی است که با ترجمه آن در اختیار اهل تاریخ قرار گرفته است

نسبت داده است. شاردن که براساس بررسی نویسنده «تا پایان عمر کتاب می‌خریده است» (ص ۴۶۷)، توجه فوق‌العاده‌ای به حفظ و نگهداری کتاب داشت و در سفر از کوچکترین فرصت برای مطالعه کتاب فروگذار نمی‌کرد. بعد از مرگش بخشی از کتاب‌هایش جهت فروش به حراج گذاشته شد. فهرست چاپی فروش کتاب‌های او آگاهی‌های تازه‌ای درباره مصاحبت دائمی وی با کتاب، دقت در حفظ و نگهداری کتاب (صحافی و طلاکوبی جلدکتاب‌ها)، فرهنگ بسیار گسترده این دوستدار کتاب و علاقه و کنجکاوای جهانی شاردن در اختیار ما قرار می‌دهد.

با وجود اهمیت کتاب، هیچ‌گاه چاپ مناسبی از آن در فرانسه انتشار نیافت. سال‌های ۱۶۸۶ م. / ۱۰۹۸ هـ. در لندن ۱۷۱۱ م. / هـ. در آمستردام، سال ۱۷۲۳ م. / ۱۱۳۶ هـ. در فرانسه، بار دیگر در آمستردام هلند در سال ۱۷۲۵ م. / ۱۱۴۸ هـ. و سرانجام سال ۱۸۱۳ م. / ۱۲۲۹ هـ. در فرانسه انتشار یافت. اما به نظر لانگلس آخرین فردی که کتاب را به چاپ رسانید، «لازم بود که چاپ تازه‌ای از سفرها در فرانسه منتشر شود، زیرا این کشور باید افتخار کند که جهانگردی چون شاردن زاده است.» (ص ۴۶۹)

توصیف بنای یادبود کلیسای وست مینیستر که در سال ۱۷۴۴ م. بر سر مزار شاردن بنا شده است، از نظر نویسنده دور نمانده است. نشانه‌ای که به زعم مؤلف «از میل و اراده قشر تازه‌ای از بازماندگان به تحکیم موقعیت و اعتبار و قدمت فامیلی از راه احیای افتخار نیای جهانگرد نامدارشان نیز ممکن است بوده باشد.» (ص ۴۷۴)

سرانجام روشن نمودن سرنوشت بخشی از دست‌نبرشته‌ها و آثار خطی شاردن همراه با پیگیری دست به دست گشتن آن‌ها تا سال ۱۹۲۱ م. موضوعی است که نویسنده در آخرین صفحات کتاب به آن پرداخته است. او برای ما معلوم می‌دارد که مجموعه دست‌نبرشته‌ها و کتب کمیاب بنک (Beinecke Rare Book and Manuscript Library) که در دانشگاه آمریکایی ییل نگهداری می‌شود، بخشی از این یادداشت‌ها است که توسط ویلیام اسلوان دانشجوی قدیم دانشگاه ییل هنگام ورق زدن مدارک مزبور در مغازه کاریج متوجه آن‌ها شد و همه آن‌ها را خرید و در سال ۱۹۲۱ م. به دانشگاه ییل هدیه کرد. این اسناد با نام اوراق شاردن (Chardin Papers) نگهداری می‌شود.

ویژگی‌های کتاب

الف: مهارت‌های تاریخ‌نگاری:

اگر مهارت اصلی مورخان را توانایی کشف گذشته از روی آن‌چه اکنون موجود است بدانیم، آن‌گاه مهارت‌های کوچک‌تر و فرعی‌تری هم وجود خواهند داشت که مورخ را در بازسازی گذشته مدد کنند.

البته باستان‌شناسان، دیرین‌شناسان، نسخه‌شناسان، مرمت‌کنندگان آثار هنری و نسخه‌های قدیمی و در واقع هر شخصی که وظیفه او بازسازی بخشی از گذشته باشد نیز و جوه گوناگون این مهارت را دارا هستند. بازسازی گذشته به عنوان اصلی‌ترین مهارت مورخ، نیازمند فراگیری و کاربرد مهارت‌های فرعی فراوانی است که مورخان متناسب با توانایی‌های علمی، دقت، کنجکای و عوامل متعدد دیگر در تاریخ‌نگاری خود به کار می‌گیرند.

کاربرد بی‌نظیر مهارت‌های تاریخ‌نگاری در کتاب شاردن در ایران، تجربه ارزشمندی است که با ترجمه آن در اختیار اهل تاریخ قرار گرفته است. نویسنده اثر، توانایی فوق‌العاده خود را در استفاده به موقع و مناسب مهارت‌ها در معرض قضاوت خواننده قرار می‌دهد. شناخت مهارت‌های تاریخی و استفاده مورخان از آن‌ها در نوشته‌های خود به طور مسلم ارائه و تألیف آثار جدید را با تحولات کیفی همراه خواهد نمود.

۱- مهارت استفاده از شیوه‌رمان نویسی تاریخی:

کاربرد شیوه رمان‌نویسی تاریخی در بیان بخش‌هایی از تحولات قرن هفدهم در حد متعارف و به دور از خیال‌پردازی‌های مبالغه‌آمیز رمان‌نویسان از امتیازات دیگر این اثر است. برای نمونه گزارشی که از بازگشت شاردن به فرانسه آورده است: «پس از آن که به دقت نظارت کرد تا همه بسته‌ها و چمدان‌های متعدّدش را از کشتی پیاده کنند و برای عوارض گمرکی کالاهایی که دارد و اعلام کرده بود تا آن‌جا که توانست به نفع خود تخفیف گرفت و به حداقل پرداخت، روانه پاریس شد. دیدار و رویوسی با برادرانش دانیل و آنتوان خواهرش شارلوت، ماری و شوهر خواهرش ژان دو لوانه بی‌شک اشک شوق آنان را هم جاری کرد و...» (ص ۲۹۱)

مهارت کرویس در استفاده از عنصر رمان به گونه‌ای است که بدون آن‌که به تحریف و خیال‌پردازی در گزارش‌های خود متهم شود، شرایط طبیعی رخدادها را بازگو می‌کند.

۲- مهارت در ارائه اطلاعات فراوان و سودمند:

از ویژگی‌های بارز این کتاب، دربرداشتن اطلاعات مفید و گسترده درباره موضوعات مختلف است. فراوانی آگاهی مؤلف در زمینه‌های گوناگون نشانه روشنی از آن است که کرویس به ضرورت آگاهی مورخ از زمینه‌های مختلف توجه دارد و متناسب با موضوع از آن‌ها برای ارائه تفسیری مطلوب و دلنشین بهره می‌برد. در این کتاب علاوه بر زندگینامه شاردن که صفحات زیادی را شامل می‌شود، به موضوعاتی چون تاریخچه تأسیس شرکت کمپانی هند شرقی فرانسه و سیری از روابط این کشور با دربار صفویه، اوضاع اجتماعی / اقتصادی انگلستان فعالیت تجاری هلندیان، وضعیت

کاربرد شیوهٔ رمان نویسی تاریخی در بیان بخش‌هایی از تحولات قرن هفدهم در حد متعارف و به دور از خیال‌پردازی‌های مبالغه‌آمیز رمان نویسان از امتیازات اثر «درک وان در کرویس» است

استفاده از علوم معین در تاریخ‌نگاری معاصر موضوعی است که در اهمیت آن نمی‌توان تردید داشت. این تاریخ‌نگاری به تناسب، از آگاهی‌های باستان‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد و... سود می‌برد. کرویس در فرصت‌های مناسب داده‌های علوم مختلف را در تبیین و تحلیل تاریخی خود به کار می‌گیرد. برای نمونه در صفحه ۴۰۴ حذف و اختصار کلمات و بریده‌نویسی در نگارش شاردن را دلیلی بر شرایط روحی و عصبی شاردن می‌انگارد.

ب. بازدید از ایران و مشاهدهٔ آثار تاریخی:

کرویس قبل از نگارش کتاب دو بار به ایران سفر کرده و در مسیری که شاردن پیموده با بهره‌گیری از تجربه و دانش هم‌سفران خود به بررسی و موشکافی مبادرت نموده است. بازدید از تخت‌جمشید و قنات‌های آن در صفحه ۱۱۰ به طور مشروح توضیح داده شده است.

ج. ساختار و جنبه‌های ظاهری کتاب:

با وجود کوشش آشکار مترجم محترم، کتاب از برخی از نارسایی‌های ساختاری رنج می‌برد تقسیم‌بندی مطالب کتاب به سه بخش نابرابر تناسب ساختار کتاب را تحت تأثیر قرار داده است. قراردادن یک فصل در یک بخش و دوازده و هشت فصل دیگر در بخش‌های باقیمانده تقسیم‌بندی کتاب را با اشکال مواجه کرده است. نیز عدم درج پانویس در کتاب و درج فهرست کلی آثار مورد استفاده در پایان کتاب، استفاده مطلوب از آن را کاهش داده و خواننده را از حق طبیعی‌اش یعنی کنترل منابع مورد استفاده مؤلف باز می‌دارد. هم‌چنین کتاب فاقد نمایه است. البته فقدان نمایه هیچ‌گاه از ارزش‌های علمی اثر نمی‌کاهد، اما استفاده مؤثر و مطلوب از کتاب را ناممکن می‌گرداند.

پی‌نوشت‌ها:

۱- آقای دکتر منصور صفت‌گل در مقاله‌ای به معرفی اثر ماساشی هانه‌دا دربارهٔ زندگی شاردن پرداخته است، منصور صفت‌گل، زندگی ژان شاردن، تألیف ماساشی هانه‌دا، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۳۷ - ۳۸، سال چهارم، شماره اول و دوم، آذر، ۱۳۷۹، صص ۸۶ - ۹۲، هم‌چنین چند اثر دیگر به زبان‌های انگلیسی و فرانسه که در سایت اینترنتی Amazon.com معرفی گردیده است.

۲- آثار و مقالات علمی ایشان در چهار صفحه در اینترنت قابل مشاهده است.

میسونرهای مذهبی مسیحی در جامعه ایران، تاریخ تحولات عثمانی، اوضاع گرجستان، تحولات و کشفیات علمی در اروپا و... پرداخته شده است.

اطلاعات جامع و ارزنده این کتاب درباره زندگی شاردن از تمایزات آن است. بررسی سال‌های اولیه حیات شاردن تا پایان حیات وی اثر او را به کامل‌ترین زندگینامه شاردن تبدیل کرده است.

آگاهی مؤلف از چگونگی وقوع بسیاری از وقایع مربوط به روزگار قبل از سفر شاردن به ایران از محسنات دیگر کتاب است. اصطلاحات، الفاظ و معانی ضمنی رایج در زمان رواج آن‌ها، برتری مؤلف را در تفسیر وقایع تاریخی نشان می‌دهد. چنین به نظر می‌رسد با مطالعهٔ این اثر می‌توان دامنهٔ معلومات خود را دربارهٔ تاریخ تحولات قرن هفدهم به خوبی افزایش داد.

۳- مهارت در استفاده از اسناد و بایگانی‌ها:

این موضوع بیشتر از مقایسه با شیوهٔ رایج زندگینامه نویسی رجال و شخصیت‌های تاریخی در ایران اهمیت می‌یابد. زندگینامه نویسی ایرانی اغلب در قالب‌های سنتی و خشک و بی‌روح مدت‌ها رایج بوده و متأسفانه هم‌چنان ادامه دارد. تذکره‌نویسان گذشته نهایت تلاش خود را در مقایسه و جرح و تعدیل آگاهی‌های تاریخی به کار گرفته‌اند. آقای کرویس علاوه بر کتاب‌های معمول، اسناد متنوع و جدیدی را در نگارش کتاب مورد استفاده قرار داده است. این اسناد عبارتند از:

۱- قراردادهای و مقاله‌نامه‌های خانوادگی در امور تجاری صص ۳۰۱ و ۱۲۸

۲- مکاتبات اداری از جمله نامه‌های مربوط به گمرک

۳- صورت جلسات هفتگی شورای مدیران کمپانی هند شرقی انگلستان

۴- دادخواست (عرض حال) تاورنیه علیه شاردن صص ۳۰۴

۵- دفاتر ثبت کلیسای پروتستان روئن صص ۲۹۹

۶- صورت جلسات انجمن سلطنتی لندن صص ۲۹۳ - ۲۹۷

۷- کاتالوگ (فهرست کتاب‌های باقیمانده کتابخانه شاردن) که در مجموعه موزه بیل نگهداری می‌شود.

۸- نامه‌های دوستانه و نامه‌هایی که در بردارنده اطلاعاتی در مورد شاردن هستند. صص ۳۰۶ و ۳۱۲

کرویس آن‌جا که در بازسازی موضوعات با کمبود یا فقدان اطلاعات روبرو می‌شود، در گام اول از سایر مدارک کتبی در مورد موضوع مورد اشاره استفاده می‌کند و در غیر این صورت موضوع را به لحاظ منطقی و عقلانی بازسازی می‌نماید.

۴- مهارت در استفاده از علوم معین: